

ВИЗНАЧНА ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАЦЯ

Г. Я. Василевич

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-08

Рецензія на книгу Миколи Лесюка «Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)». – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 328 с.

Ключові слова: діалектологія, фонема, фразеологізм, прислів'я, приказка, словник.

У вересні 2008 року побачила світ нова діалектологічна праця, вихід якої, без перебільшення, можна вважати визначною подією в українській діалектологічній науці. Це книжка завідувача кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Миколи Лесюка “*Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)*“. Як заявив під час презентації цієї книжки сам автор, він віддавна виношував ідею описати говірку свого рідного села, репрезентувати громадськості ті мовні скарби, які побутують серед односельчан, які всмоктав з молоком матері, які чув з дитинства від своїх батьків (яким, до речі, і присвятив цю працю), від інших людей, що оточували його з дитинства.

Описати мовний світ, мовну стихію села могла, звичайно, лише людина, яка вміє відчутти тонкощі місцевої говірки, вимови тих чи інших звуків, вловити нюанси, що відрізняють цю говірку від інших західноукраїнських говірок, від української літературної мови. Микола Лесюк якраз має таке мовне чуття, яке й дозволило йому здійснити задум – у деталях описати фонетико-фонологічну систему говірки, особливості її словозміни та граматичної будови, зібрати мовні скарби у вигляді різноманітних афоризмів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок, жартів, курйозів, які записав, як уже відзначалося, від своєї матері і свого батька, від членів своєї великої родини, від мешканців села. Як стверджує автор, задум, концепція книжки, а потім і сама книжка отримали високу оцінку завідувача відділу діалектології, директора Інституту української мови Академії наук України професора Павла Юхимовича Гриценка, який навіть виявив бажання бути її рецензентом, та інших українських діалектологів. Про наукову цінність книги, її новизну говорили під час її презентації директор Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, завідувач кафедри української літератури, доктор філологічних наук, професор Степан Хороб, завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету доктор філологічних наук, професор Василь Грещук, доктор філологічних наук, професор цієї ж кафедри Марія Голя-

нич, діалектолог, доцент кафедри української мови Михайло Бігусяк, відомий український літературний критик, голова Івано-Франківського обласного відділення Спілки письменників України доцент Євген Баран, українська поетеса і літературознавець Ольга Слоньовська, учителька Ковалівської ЗОШ, одна з рецензентів книжки Катерина Джумачук, авторка цих рядків, а також студенти українського відділення Інна Луканюк, Надія Ткач тощо. Зустріч студентів-філологів та викладачів із автором книги пройшла в надзвичайно теплій і щирій атмосфері, свідчила про те, що нова книжка М. Лесюка викликала неабияку зацікавленість читачів.

У передмові до книжки автор правильно відзначає, що тепер змінилося ставлення до мови автохтонного населення, уже немає гоніння на місцеві говірки, як це було в радянські часи, коли кожна форма слова, що відрізнялася від літературної, викликала іронічні зауваження і кепкування вчителів, що приїжджали зі східних областей України. Корінні мешканці, особливо старше покоління, „зберегли рідну говірку, користуються нею в побуті і передають своїм дітям та онукам. Її не нехтують, не зневажають, нею не гордують, вона почувається в сільському соціумі, як і належить рідній мові, затребуваною і необхідною, важливим засобом спілкування і взаємовідносин людей“ (10).

Ковалівка розташована на межі Покуття й Гуцульщини, тому її говірка увібрала в себе риси обох цих говорів – гуцульського та покутського. І хоча ковалівчани вважають себе гуцулами, у їхній говірці відсутні, як відзначає автор, такі яскраві фонетичні гуцульські риси, як: пом'якшена вимова передньоязикових [д], [т], [н] перед голосними переднього ряду [e] та [и], що походить із давньоукраїнського [i] (*д'ит'іна, д'ен', т'ета, т'ихон'ко, н'ен'а, н'е"ма*); послідовна м'якість шиплячих приголосних [ж'] [ч'] ш') у будь-якій позиції в слові (*ч'об'ит, ч'о, плач', н'ич', н'ич', колáč', пріпич'ок, ш'е, Бож'а, бж'оли*; вимова [и] після твердих приголосних замість [і] на місці етимологічного [о]: *вин, пид, викно, пиш'оў*; вимова сполучення [je] на початку слова чи складу на місці літературного [ja]: *йема 'яма', йєблуко 'яблуко', с'м'ійет'иси 'сміятися', йегн'е" 'ягня', йек 'як', йекій 'який'*; вимова колишнього зворотного займенника *se (постфікса) як **си**. Що ж до інших рис гуцульського говору, то вони наявні і в ковалівській говірці.

М. Лесюк проводить детальну характеристику системи вокалізму говірки, описує різноманітні випадки вживання голосних фонем, їх звукову реалізацію, історично все це обґрунтовує. Так, якщо в літературній мові носова фонема [e] має лише один рефлекс – [’а], то в аналізованій говірці їх є кілька: [и], [и^е], [e^и], а в ненаголошеній позиції навіть [і] (*з'и"т', мн'е"со, пор'и"док, пор'ідкувати* тощо). Приголосних фонем тут налічується аж 35, і в книжці детально описані всі їх опозиції за твердістю-м'якістю та дзвінкістю-глухістю. Широко описані й проілюстровані такі зміни і явища в звуковому потоці, як асиміляція, дисиміляція, метатеза (особливо в дитячому мовленні), діреза, синкопа, афереза, апокопа, протеза та епентеза, наведені численні приклади гіперизмів, спуне-

ризмів (автор вводить термін „мовні виверти“), особливості в наголошуванні слів тощо. Належна увага приділена тут морфологічним особливостям говірки та синтаксичним відмінностям від літературних норм. У підрозділі про лексичні особливості автор із сумом констатує значне засилля російської лексики. Особливо рясно російськими засіялися в молодіжному мовленні, часто зустрічаються і в мовленні людей, які були репресовані і тривалий час змушені були перебувати в російськомовному оточенні. Наводяться також численні приклади неунормованої в літературній мові лексики німецького та польського походження.

Надзвичайно цінним вважаємо в книзі представлений словник („Із ковалівського лексикону“), який займає 38 сторінок і налічує майже 1400 слів. Тут добре продумана система лексикографічного опрацювання матеріалу, подані закінчення родового відмінка більшості іменників, транскрипція слів, які мають відмінну від літературної вимову, на всіх заголовних словах проставлені наголоси, до окремих лексем подані ілюстрації (контексти).

Цікавим є розділ „Ковалівський антропонімікон“, у якому подані за списком виборців прізвища дорослих людей, виведена їх етимологія, пояснено значення хресних імен, описані прізвиська мешканців села, у більшості випадків подана їх мотивація. Звертає на себе увагу той факт, що в селі є прізвища (а, можливо, й імена), яких немає в сусідніх селах, оскільки в Ковалівці осіло чимало зайшлих людей різних національностей, які в свій час приїхали працювати на ковалівські вугільні шахти. І все ж, як видно із статистики, поданої автором, найбільше використовуються в селі традиційні хресні імена *Марія, Анна, Василь, Іван, Микола, Петро, Параска, Олена* тощо, хоча серед приїжджих є й *Алла, Альбіна, Ерна, Жанна, Флора, Вальдемар, Кім, Валерій* та інші.

Багато праці вкладено автором у розділ , в якому зібрані фразеологізми, прислів'я, приказки, жартівливі вислови, афоризми тощо. До кожного із фразеологізмів дається тлумачення, пояснення його семантики саме в трактуванні односельців-ковалівчан. Є тут фразеологізми та паремії, що своїм змістом відображають різноманітні якості людини, її характер, звички, позитивні і негативні зовнішні і внутрішні риси тощо, зокрема такі, як: людський розум, людський досвід, працьовитість, лінивство, ледарство, багатство, бідність, старість людини, мовчання, мовлення, смерть, біда, горе, пияцтво, розпуста, упертість, хитрість, рішучість-нерішучість, байдужість, непорядність, нахабство, жадібність, цікавість, героїство, фізичні вади та багато інших.

Велику зацікавленість викликає в читача розділ „Ковалівські придибашки“, у якому зібрані і представлені ковалівською говіркою різноманітні пригоди, курйози, жарти, народжені життям анекдоти і т. ін., що мали місце в житті ковалівчан. Окремо в цьому розділі описані різноманітні дитячі курйозні пригоди чи вислови. Наведений розділ свідчить, наскільки безмежним і глибоким є народний гумор, народна фантазія. Особливого шарму цим сценкам надає місцева ковалівська говірка.

Як говорив у своєму виступі під час презентації книжки її автор М. Лесюк, його мрією було описати свою рідну говірку і водночас записати спогади людей, які були репресовані радянською владою. Мороз по шкірі пробігає, стає лячно і страшно, коли читаєш спогади про страшні муки, страждання і митарства людей, яких, як худобу, вивозили у вагонах-„товарняках“ на далекий Сибір чи на Урал. Це спогади Марії Янушак, у якої по дорозі чи вже на Уралі померли мати, двомісячний братик та дві бабусі; не можна стримати сліз, читаючи спогади Параски Бабенко, яку дванадцятирічною дівчиною вивезли з родиною на Сибір і по дорозі, коли вона лежала непритомна, в гарячці, разом з іншими трупами викинули з вагона. Тільки випадково, коли вже поїзд поїхав, хтось побачив, що дитина ще дихає, і врятували її. А які нелюдські страждання пережили Настя Атаманюк (Лесюк), Докія Пашко (Марусяк) та її чоловік Михайло, що були засуджені на великі терміни за участь в Українській Повстанській Армії... У мовленні цих людей помітні значні вкраплення з російської мови, якою вони змушені були спілкуватися, перебуваючи в таборах чи на засланні. Наведені зразки живого мовлення, як бачимо, цінні не лише тим, що фіксують і відображають місцеву говірку, але й своїм змістом, бо увіковічують різні події із життя людей. З не меншим інтересом читач ознайомиться з дитячими спогадами Юрія Лесюка, Катерини Джумачук, з яких стає видно і зрозуміло, як у важкий післявоєнний час, у складних умовах проживала багатодітна українська сім'я, як у патріотичному і християнському дусі виховувалися діти, які цінності в родині ставилися понад усе.

Записані тексти дають можливість зрозуміти також, яких традицій дотримуються ковалівські родини. Дуже величним і очікуваним є свято Миколая, а також Різдво, Великдень та інші релігійні свята. Тут описана гарна традиція, коли Святий Миколай разом зі скромними подаруночками завжди писав дітям віршовані поздоровлення-побажання. Цієї традиції в родині дотримуються й досі. Є серед записаних текстів деякі весільні пісні, колядки, щедрівки та коломийки, яких співають на весіллях чи на інших забавах. Серед них є і коломийки пікантного змісту, але це, за словами автора, лише дециця з тих, що є в нього в архівах (а деякі з них власного авторства).

Важко переоцінити рецензовану книжку. Вона є цінною і для діалектологів, які досліджують українські говори, і для пересічного, незаангажованого читача; у ній кожен може знайти щось цікаве для себе, тому вона має неабиякий попит як серед студентів, викладачів університету, так і серед інших категорій читачів. Перечитуючи книжку, записані на диктофон тексти, і насмієшся, і наплачешся. Ковалівський гумор („придибашки“) піднімає настрій, викликає почуття радості, а спогади про сталінські гулаги, про сибірі, про випадки, коли, наприклад, у тайзі відчиняли двері вагона і питали „Дохлие есть?“, ловили за руки, за ноги, розмахували і викидали мертвого з вагона, – не можуть не викликати сліз.

Як годиться в рецензії, треба вказати і на деякі упущення в роботі. Так, по-перше, місцями помічені деякі помилки технічного плану: у за-транскрибованих текстах не всюди позначені наголоси, подекуди пропущені діакритичні знаки. По-друге, хоча в книзі подано достатньо багато різноманітних текстів живого мовлення мешканців села, з яких видно особливості вживання тих чи інших слів, усе ж бажано було ширше проілюструвати словник прикладами, подати контексти, ситуації, в яких уживається та чи інша лексема. Та це побажання вже на майбутнє.

Книжка „Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)“ не перша в Миколи Петровича Лесюка. Широкий розголос в області і в Україні мала його книжка „Доля моєї мови“ (Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 288 с.), яка вже стала бібліографічною рідкістю. Сподіваємося, що й ця знайде свого вдячного читача (і, наскільки знаємо, їх є уже чимало). Однак хочеться побажати авторові нових мовознавчих книжок, які дуже потрібні для сучасного читача.

PROMINENT LABOUR DIALECTOLOGY

G. Y. Vasylevych

Pricarpathians national university named by Vasiliy Stefanic ,

57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine

Tel. +380(342)59-60-08

Review of book of Nick Lesiuk „Linguistic world of modern galitscogo village (Covalivca Colomiysk district)“. – Ivano-Francovsk: New Sunset, 2008. – 328 s.

Key words: *dialectology, phonetics, phraseology, proverb, saying, dictionary.*